

HUN TÜRKÇESİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA ve İNCELEMELER - 23:
AVRUPA HUNLARINDAKİ MAMA ~ MAMAS ERKEK,
KIRGIZLARDAKİ MANAS ERKEK, TÜRK KAVİMLERİNDEKİ
MAMA KADIN ADLARININ KÖKEN ve ANLAMLARI*

Yusuf Gedikli**

Researches And Studies On Hunnic Turkish - 23: The Origin And
The Meaning Of The Masculine Name Mama ~ Mamas In European
Huns, The Masculine Name Manas In Kirghiz And The Feminine
Name Mama In Turkish Tribes

ÖZ

Avrupa Hunlarında 434'te *Mama* adlı ve hanedandan olan bir kişi kayda alınmıştır. Daha sonraki çağlarda *Mama* erkek ve *Mama* kadın adı Türk toplumlarında çok yaygın olarak görülmüştür. *Mama* adlı kadınların en ünlüsü 1200'de ölen Saltuklu *Mama Hatun'dur*. Araştırmalarımız sonucunda *Mama* erkek adının “gürbüz, semiz, toplu”, *Mama* kadın adının “sevimli, güzel” olduğu ortaya çıkmıştır.

Mama erkek adının kalın, ince ve küçültmeli bir çok çeşitlemesi vardır. Ayrıca kişi adından boy ve yer adları meydana gelmiştir. Makalede bunların hepsi üzerinde geniş ölçüde durulmuştur. Bu arada Kırgız destanının erkek kahramanı olan *Manas* erkek adının da “gürbüz, semiz, toplu” olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Hunları, Hun Türkçesi, *Mama* erkek adı, *Mama* kadın adı, *Manas* erkek adı, Kırgızlar.

ABSTRACT

A person which is a member of dynasty, named *Mama*, is recorded among the European Huns in 434 A.D. During the next eras, name “*Mama*” was used very common and for both of the genders, for men and women. The most famous woman named *Mama* is Saltuklu *Mama Khatun* died in 1200. According to our researches, mas-

* Bu addaki seri makalelerin 1-8'incisi 2006-2009 arasında *Türk Dünyası Araştırmaları* dergisinde, 9-22'ncisi 2009-2015 arasında *Yom* dergisinde yayımlanmıştır.

** Dr., dil ve köken bilimci.

culine form of name Mama means “healthy, fleshy” and feminine form of it means “adorable, beautiful”.

Masculine form of name Mama has many different variations like thick, thin and diminutive. Also place and line names are derived from this name. In this article we dwelled upon all of these subjects. By the way, the meaning of the name of the protagonist in the Kirghiz epic, Manas, is stated also as “healthy and fleshy”. Meanwhile, I made also an explanation that the lake named Balaton which located in Hungary means “marsh with grass”.

Keywords: European Huns, Hunnic Turkish, the male personal name Mama, Mamas, Manas, and female personal name Mama Hatun.

...

1. Giriş

Mama, Avrupa Hunlarının ileri gelenlerinden ve han sülalesinden biridir. Priskos şöyle yazar:

“Barbarlardan Romalılara kaçanlar geri gönderildiler. Bu gelenlerin arasında İskit kral soyundan *Mama* ve *Attacam* adlı iki kişi de vardı. Bunları Trakya’da bir kale olan Carsus (Bulgaristan’da Hırsova)’da İskitler ele geçirdi ve halkın gözü önünde çarımha gererek öldürdüler ki, bunlar ülkelerinden kaçtukları için böyle cezalandırıldılar.”¹

Bu olay Attilanın tahta geçtiği 434 yılında vuku bulmuştur. *Mama* ve *Attacam*’ın iadeleri aynı yıl Doğu Roma ile yapılan Margus antlaşmasının gereklerindendi (*Attacam* adını daha önce incelemiştik).²

Metinde geçen İskitlerden kasıt Hunlardır. Doğu Roma tarih edebiyatında Hun, Bulgar, Avar, Peçenek ve benzeri Türk kavimleri sık sık İskit olarak adlandırılmıştır.

Bulgaristanda iki Hırsova vardır. Birincisi Tuna kıyısında, Silistire yakınındadır. Evliya Çelebi, bu şehirden ve kaleden bahseder. Belgelerde Hırsova diye geçtiğini, Bulgarların Kalarabka dediğini bildirir. Hırsova adını Farsça hırs “ayı”yla ilişkilendirir, Fatih zamanında zaptedildiğini söyler ve kalenin Tunanın güney kıyısında olduğunu belirtir.³ Haritalarda Tutakan’ın epey güneyinde, Razgırad’ın kuzeydoğusunda Hırsova adında bir şehir adı daha görülmektedir. Fakat kaçakların asıldığı Hırsova, Tuna kıyısındaki Hırsova olmalıdır.

2. Kayıt tarihi

Moravcsik “433 civarı” der.⁴ Ad, Margus barışından sonra geçtiğine göre 434 olarak kabul etmek daha uygundur.

¹ *Grek Seyyahu Priskos’a Göre Avrupa Hunları*, çev. Ali Ahmetbeyoğlu, TDAV Yayınları., İstanbul 1995, s. 24.

² Yusuf Gedikli, “Hun Türkçesi Üzerine Araştırma ve İncelemeler - 6 : Eskam ve Atacam Şahıs İsimlerinin Menşesi ve Anlamı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Eylül - Ekim 2007, 170. sayı, 121-132. s.

³ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, sadeleştiren Tefik Temelkuran - Necati Aktaş, baskıya haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat., İstanbul 1978, 5-6. c., 1585. s.

⁴ Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica II*, Sprachreste der Türkvölker quellen, Akademie Verlag, Berlin 1958, s. 180.

3. Yazımı

Birincil kaynak Priskos *Mama*⁵, Moravcsik *Mámas* (Μάμας) yazar.⁶ Sondaki s, Grekçede erkeklik takısıdır.

4. Anlamı

Şu ana değin her hangi bir görüş ileri sürülmemiştir.

5. Türk tarihinde Mama kişi adları

Avrupa Hunlarındaki *Mama* erkek adının köken ve anlamını araştırırken Türk kavimlerinde *Mama* kadın adının da pek yaygın olduğunu gördük. Aşağıda görüleceği üzere *Mama*, Türklerde hem erkeklere, hem kadınlara takılan bir addır. Bu nedenle makalemizde hem *Mama* erkek, hem *Mama* kadın adını inceleyeceğiz.

Mama erkek adının *Mamak*, *Memek*, *Memik*; *Mamaş*, *Mamiş*, *Memiş* ve benzeri bir çok çeşitlemesi ve küçültmeli biçimi vardır. Aşağıda bunlar üzerinde de ayrıntılı olarak durulacaktır.

5.1. Mama erkek adı ve çeşitlemeleri

1. Avrupa Hunlarında *Mama* erkek adı 434'te kayda geçmiştir (Üzerinde durduğumuz ad).

2. Eski Uygurlarda *Mamat-Çin* "özel ad"dır.⁷ (840'tan sonra).

3. F. Sümer, 1359'da Kıpçak ülkesinde iktidarın *Mamay*'in eline geçtiğini, fakat *Mamay*'a daha çok *Mamak* denildiğini belirtir; bu *Mamay* veya *Mamak*'ın oğlu Temür tarafından tutsak edilmişti.⁸ Toktamış iktidarı bunun elinden almıştır. *Mamay* ~ *Mamak* 1380-81'de Kefe'de öldürülmüştür. *Mamay* ~ *Mamak* değişkenleri *Mama* adıyla ilişkilidir ve anlamdaştır.

4. Memlüklerde *Mamay* ve *Mamiş* erkek adları vardı.⁹ Memlükler 1490'dan sonra *Mamay Haseki* adlı kişiyi Osmanlılara elçi olarak göndermişlerdi.¹⁰

5. Ebulgazi Bahadır Han (Ürgenç 1603 - Hive 1663)'ın *Şecere-i Terakimesi*'nde *Mamiş Big* erkek adı geçer.¹¹

Örnekleri arttırabiliriz. Bu kadarını yeterli görüyoruz.

⁵ *Grek Seyyahu Priskos'a Göre Avrupa Hunları*, s. 24.

⁶ Moravcsik, *Byzantinoturcica II*, s. 180, 361. (Hunnen kısmı).

⁷ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. b., Enderun Kitabevi., İstanbul 1993, s. 86.

⁸ Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, TDAV Yayınları, İstanbul 1999, s. 184, 390, 360.

⁹ Sümer, *age*, s. 447.

¹⁰ Tursun Bey, *Tarih-i Ebülfeth*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977, s. XXIV.

¹¹ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime - Türklerin Soy Küttüğü-*, Tercüman 1001 Temel Eser, haz. Muharrem Ergin, t.y., s. 92, 97.

5.2. Mama kadın adı ve çeşitlemeleri

1. Eski Uygurca bir budist metninde *Mamika* kız adı mevcuttur.¹² (840'tan sonra). *Mamika'daki -a*, yabancı bir dile, muhtemelen Sanskritçeye ait bir dişilik ekidir.

2. Saltuklu emiresi *Mama Hatun*, bu adı taşıyan Türk kadınlarının en ünlüsüdür. 1191'de emirliğin başına geçmiş, 1200'de ölmüştür. Tercan'da köprüsü, kervansarayı, özgün mimarili türbesi vardır.¹³ Kervansarayının olduğu yer halen *Mama Hatun* adını taşır.¹⁴

3. 1312'de Endülüslü Ebu Hayyan tarafından yazılan, kısaca *el İdrak* diye bilinen Kıpçakça sözlükte *mama* (ماما) "1. yaşlı kadının çağrıldığı esnada söylenen kelime 2. ism-i has (kadın)" şeklinde açıklanmış ve eseri yayımlayan Ahmet Caferoğlu, *mama* sözünün Radloff'un Türk lehçeleri sözlüğünde yer aldığını belirtmiştir.¹⁵

4. İlhanlılarda Argun Aka'nın oğullarından birinin karısı ve Olcaytu (ölümü 1316)'nun hanımlarından Buçuğ Hatun'un annesi *Mama* adındaydı.¹⁶

5. Celayir hükümdarı Üveys'in odalığı olan *Hacı Māmā Hātūn*, 1368-69'da tarih kayıtlarına düşmüştür.¹⁷

6. *Mama Hatun* adı XV. yüzyıl Bursa şeriye sicillerinde görülmüştür.¹⁸

7. *Baburname'de Mama Hatun*, Kâbil'in kuzeyinde Kara Düşman yaylasına giden bir geçidin adıdır.¹⁹ Yer adının kadın adından meydana geldiği açıktır.

8. Rasonyi, 1551'de *Mama Han*, 1558'de *Mama Ağa* adlı kadınlardan söz eder.²⁰

9. Ebulgazi Bahadır Hanın *Şecere-i Terakime'sinde Mama Bike* kadın adıdır.²¹

10. Kazak savaşçısı Osman Batur'un karılarından birinin adı *Mamay* idi.²²

Örnekleri çoğaltmak olanaklıdır. Bu kadarını yeterli görüyoruz.

¹² Şinasi Tekin, "Kitabiyat", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Ankara 1963, s. 273.

¹³ "Mama Hatun", *Büyük Larousse*, c. 13, s. 7739.

¹⁴ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, s. 730.

¹⁵ Abu Hayyan, *Kitab al İdrak li Lisan al Etrak*, çev. Ahmet Caferoğlu, İstanbul 1931, s. 57. Arapça özgün nüshada s. 88.

¹⁶ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, s. 326.

¹⁷ Sümer, *age*, s. 326.

¹⁸ Aydil Erol, *Adlarımız*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 465.

¹⁹ Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi - Babur'un Hatıratı*, haz. Reşid Rahmeti Arat, TTK, Ankara 1987, c. 2, s. 509.

²⁰ Laszlo Rasonyi, *Doğu Avrupada Türklük*, haz. Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 331.

²¹ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime -Türklerin Soy Kütüğü-*, s. 92, 97.

²² Hızırбек Gayretullah, *Altay Kartalı Osman Batur*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yayınları, 4. b., İstanbul 2003, s. 46.

6. Çağdaş Türk topluluklarında Mama ve Mama öğeli kişi adları

1. Meşhur Dağıstanlı sirk artisti ve güreşçi Sali(h) Süleyman (Temirhan Şura, bugün Buynaksık 1880 - Bakü 1972)'in baba adı *Mama Mahtulla'dır*.²³

2. Kumuk Türklerinde *Mama* “erkek özel adı”dır.²⁴

3. Günümüz Kazaklarında *Mamay* ve *Mama-jan* erkek adlarıdır.²⁵

4. Kırgız Türkü *Yusuf Mamay Ata*, 1995'te Doğu Türkistan'daki en yaşlı Manasçı idi.²⁶ *Mama Yusuf Oruzbek*, Ekim 1997'de Kırgızistan meclisinde sayılab (milletvekili)'di.

5. Altay Türklerinde *Mamadak*, *Mamayak*, *Mamıyak* (son ikisi *Mamadak*'tan gelişmelidir), *Mamat*, *Mamıy* erkek adları vardır; Altay Türklerinde *Mamaa*, *Maman*, *Mamut*, *Mamış*, *Mamıy* kişi adlarının hangi cinsine ait olduğu belirtilmemiştir.²⁷ Muhtemelen erkek adlarıdır.

Demek oluyor ki *Mama* ve değişkenleri pek çok devirde, pek çok yerde Türkler arasında oğlan ve kız çocuklarına ad olarak takılmıştır. Ancak *Mama* kadın adının son çağlarda görülmemesi ilginçtir.

7. Boy adlarında Mama ve çeşitlemeleri

1. Karacaoğlan Türkmenlerin *Mamalu* oymağındandır. Bir şiirinde şöyle der:

Karacaoğlan der ki kolu bağlıyım
Ciğerciği aşk oduyla dağlıyım
Mamaluda ben bir Rıdvanoğluyum
Kaplan postu geydiklerin kal demiş.²⁸

1692'de bu oymağın kışları Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu, Hama'da oturduğu; yazları Maraş ve Diyarbakır'da geçirdiği kayıtlanmıştır.

2. Tokat ve Sivas'ta da *Mamalular* vardır.²⁹

3. Osmanlı devletinde Aydın, Tokat, Bozok, Sivas, Diyarbakır, Çorum, Karaman, Ankara, Şam, Kütahya, Erzurum, Rakka, Adana, Kırşehir, Adilcevaz, Malazgirt, Muş vilayet ve sancaklarında *Mamalu* Türkmen aşiretinin konar göçer yaşadığı belgelenmiştir. Aşiret Bozulus boylar birliğine bağlıydı.³⁰

4. Yine Osmanlı belgelerinde *Mamalu*, *Mamalulu*, *Mamalu-avcı*, *Mamalu Türkmânı*,

²³ “Sali Süleyman”, *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, c. 8, s. 271.

²⁴ Çetin Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, TDK, Ankara 2011, s. 192.

²⁵ T. J. Januzakov - K. S. Esbayeva, *Kazak Türklerinde Kişi Adları*, akt. Nurettin Aksu, TDK, Ankara 2003, s. 45.

²⁶ Sadık Tural, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, Yüce Ere Yayinevi, 5. b., Ankara 2006, s. 143, 145.

²⁷ N. A. Baskakov - T. M. Toşçakova, *Altayca - Türkçe Sözlük*, haz. lar Emine Gürsoy Naskali - Muvaffak Duranlı, TDK, Ankara 1999, s. 245.

²⁸ Hüseyin Seçmen, *Karacaoğlan*, Deniz Yayınevi, İstanbul 1983, s. 15-17, 223.

²⁹ Seçmen, age, s. 15-17, 223. Aynı yerde Sayiloğullarının da Varsakların alt boyu olduğu yazılıdır.

³⁰ Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1975, s. 116.

Mamalu Kızılkoca, Mamalu Sungurlu, Mamalu-şereflü cemaatlerinin konar göçer Türkmenlerden olduğu kaydedilmiştir.³¹

5. *Mamac* aşireti Kırşehir’de konup göçerdi.³²

6. Mamay, Muhtar Avezov’un *Abay* romanında geçen bir Kazak boyudur.³³

Boy adlarının hepsi kişi adından meydana gelmiştir.

8. Yer adlarında Mama

1. Erzincan’ın *Mama Hatun* beldesini en başta anmıştık.

2. Yine *Baburname’de* Kâbil’in kuzeyinde Kara Düşman yaylasına açılan geçidin *Mama Hatun* adını taşıdığını belirtmiştik.³⁴ Her iki yer, adını kadın adından almıştır.

3. Suriye’nin Türkiye’ye bitişik Kurt dağı mıntığında *Mamalı ve Mamalı-uşağı*, Azez’in güneyinde *Mamalköy* Türk köyleri mevcuttur.³⁵

4. Rusya’nın İrkutsk vilayetinde *Mama* ırmağı, Tataristan’da *Mamadış* kenti, Dağıstan’da *Mamaykutan* yer adları mevcuttur.³⁶ Araştırsak daha nice Mama adlı ve Mama ögeli yer adları bulacağımız kesindir. Bütün bunlar kişi adlarından meydana çıkmıştır.

9. Mama ne olabilir?

9.1. Tarihsel sözlüklerde mama

1. Eski Uygurcada *mama* “kadın”dır.³⁷

2. Kaşgarlı’da *mamu* “gerdek gecesi gelinle beraber gönderilen kadın”, *mama* “harmanda ortada bulunup öteki öküzlerin etrafında döndükleri öküz”dür.³⁸

3. Kıpçakça *mama* “1. yaşlı kadının çağrıldığı esnada söylenen kelime 2. ism-i has (kadın)”tır.³⁹

4. Osmanlıca *mama* ~ *mamu* “ebe”, *mamalık* ~ *mamılık* “ebelik”tir.⁴⁰ Şemseddin Sami’de *mama* “(çocuk lisanında) ana, valide, nine”dir.⁴¹

Bu kelimelerin anlamlarını şöyle cem edebiliriz: 1. kadın (Eski Uygurca) 2. yenge (kılavuz anlamında, Kaşgarlı’da) 3. öküz (Kaşgarlı’da) 4. yaşlı kadın ve ona hitap (Kıpçakçada) 5. ebe (Osmanlıcada) 6. anne, nine (Ş. Sami’de).

³¹ Türkay, age, s. 574.

³² Türkay, age, s. 116.

³³ Muhtar Avezov, *Abay*, Azerbaycan Türkçesine aktaran E. Abasov, Bakü 1954, s. 65.

³⁴ Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi - Babur’un Hatıratı*, s. 509.

³⁵ Mustafa Kafalı, “Suriye Türkleri”, Töre, Nisan 1973, Sayı: 23, s. 26 vd.

³⁶ “Mama, Mamadış, Mamaykutan”, *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, c. 6, s. 336.

³⁷ Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, s. 86.

³⁸ *Divanü Lügatit Türk Dizini*, TDK, Ankara 1972, s. 82.

³⁹ Abu Hayyan, *Kitab al İdrak li Lisan al Etrak*, s. 57.

⁴⁰ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK y., Ankara 1983, s. 153.

⁴¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, haz. Paşa Yavuzarslan, TDK, Ankara 2010, s. 744.

Bunlardan hiç birinin erkek veya kadın adı olamayacağı açıktır. Boğa Türklerde ad olarak görülmesine karşın *öküz* kelimesine Türklerde ad olarak hiç tesadüf edilmemiştir.

9.2. Anadolu ağızlarındaki veriler

“mama I : Baş. *Mamamın üstüne düştüm* (Çorum).

mama II : Kısa boylu, bodur. *Bizim kısarak mama kaldı.* (Artvin).

mama III : Hala (Afyon, Isparta, Denizli, İstanbul’daki Kafkas göçmenleri, Bayburt, Kars, Ağrı).

mamak IV : 1. Yenilen yumru köklü bir bitki (Afyon) 2. kabak (Giresun) 3. küçük çocuklara elma, armut vb. meyveler verilirken söylenen sözcük (Isparta).

mamak V : Genellikle gül koncası (Bilecik).

mamaç : Şişman (Zonguldak, Ordu).

mamih : Kedi yavrusu (Adapazarı).

mamuk ~ mamuh ~ mamuk : 1. Yaban eriği, dağ eriği (Malatya, Maraş, Hatay, Ankara, Mersin, Tunceli, Elazığ, Isparta, Diyarbakır) 2. bir çeşit kara üzüm (Adapazarı).

manak II : Keçi yavrusu (Isparta).

manak III : Yeni uçmaya başlayan yavru güvercin (Maraş).⁴²

mamak : çocuk yemeği, mama (İçel).⁴³

maman, mahman : Göksulu armuduna benzeyen, iri bir çeşit armut. (Çorum).⁴⁴

mimi : Hala.⁴⁵

Bu verilerin anlamlarını şöyle cem etmek kabildir: 1. baş 2. kısa boylu, bodur 3. hala 4. şişman 5. bir bitki ve kabak sebzesi 6. gül goncası 7. kedi yavrusu 8. keçi yavrusu 9. bir tür erik ve üzüm 10. yavru güvercin 11. bir tür armut.

Bunlardan erkek veya kadın adı olacağını sanmıyoruz. Sadece *baş*, *bitki* (ağaç) ve *gül goncasından* ad olabilir. Ancak bunlardan da tek tük, seyrek ad olabilir. Oysa *Mama* yaygın bir addir.

9.3. Çağdaş Türkçedeki veriler

Günümüz Türkçesinde *mama* “çocuk yiyeceği”, ince sıradan olan *meme* “kadın göğsü”dür. Rahmetli yazar-şair Sadettin Kaplan (ölümü 2016)’dan öğrendiğimize göre Anadolu’da *memiş* “memecik” anlamına gelir ve anneler 8-10 yaşlarındaki kızlarını “memişler, memişler; memişlerini yemişler” diye sever.⁴⁶ Bu tekerleme konumuzun aydınlanmasına katkıda bulunmuyor, yalnız memeye küçültme anlamı katan sondaki *ş* eki dikkatimizi çekiyor.

⁴² *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3114-3116. / *Derleme Sözlüğü*, c. 12, s. 4584 vd.

⁴³ *Derleme Sözlüğü*, c. 12, s. 4584.

⁴⁴ *Derleme Sözlüğü*, c. 12, s. 4584.

⁴⁵ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3199.

⁴⁶ 23 - 25 Ağustos 2009 günlerinde Kastamonuda gerçekleştirilen 13. Türk Dünyası Günlerinde Sadeddin Kaplan’dan sözlü olarak aldığımız bilgi.

9.4. Diğer Türkçelerdeki çağdaş veriler

1. Azerbaycan yazı dilinde *mama* “1. ebe 2. hala 3. ana”, *mamaça* “tahsilsiz ebe, kendi kendine yetişmiş ebe”dir.⁴⁷

Mama ve çeşitlemeleri için ayrıca bilgi rica ettiğimiz Azerbaycanlı bir dostumuz, 8 Mart 2009 günü iletile bize şu bilgileri gönderdi:

“*mama, mamaça* : Ebe, kadını doğuzduran kişi.
mama : (ağız. Balaken, Gah, Gazah, Zagatala, Gürcistan) Bibi [hala], teyze.
mamiş : Kadının cinsiyet uzvu.
meme : Kadının memesi.
memeş : Memenin küçültmeli şekli, memecik.”

2. Kerkükte *mama* “genç ve güzel”dir.⁴⁸

3. Kumukçada *mama* “ana”, *mamay* “meme”dir.⁴⁹

4. Türkmence *māma* “1. aneanne 2. yaşlı kadınlara hitap şekli”dir.⁵⁰ Ünlü uzundur.

5. Özbek Türkçesinde *māma* “1. ata ya ki ananın anası, buvi 2. kampir [yaşlı kadın] 3. kampirlarga muracaat formasi”, *Māma Havo* “Havva ana”dır.⁵¹

6. Afganistan Türklerinde *mama* “nene, büyük anne”dir. Ergeş Uçkun’un bir şiirinde şöyle geçer:

Öz kulıyga kul bolup ketgen *mamanı* yad kıl
 Ey şehid oğlu şehid ervahlarını şad kıl.⁵²

7. Yeni Uygur Türkçesinde *moma* “anneanne, yaşlı kadındır.”⁵³ Yuvarlaklaşma vardır.

8. Kazak Türkçesinde *mama* “ana, anne”⁵⁴, *mama biye* “yavrulmuş kısrak”tır.⁵⁵

9. Kazakça *mama* “at bağlanan direk”⁵⁶, Kırgızca *mamu* “obanın önünde at bağlanacak direk”tir.⁵⁷ Kırgızcada son ünlü daralmıştır.

⁴⁷ *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, Bakü 1983, c. 3, s. 259.

⁴⁸ İbrahim Dâkûkî, *Irak Türkmenleri, Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*, Güven Yayınevi, Ankara 1970, s. 182.

⁴⁹ Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, s. 192.

⁵⁰ İlhan Çeneli, “Türkmen Türkçesi sözlüğü”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1982-1983, s. 61. / Talat Tekin ve d., *Türkmençe - Türkçe Sözlük*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara 1995, s. 445.

⁵¹ *Özbek Tilining İzahlı Lüğati*, Moskova 1981, c. 2, s. 471.

⁵² Orhan Söylemez, “Hun Türklerini Azerilere yardıma çağırın şiir ‘Atlanın’”, *Erciyes*, yıl 17, Mayıs 1994, Sayı: 197, s. 26.

⁵³ Emir Necipoviç Necip, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev. İklil Kurban, TDK, Ankara 1995, s. 271.

⁵⁴ Kenan Koç - Ayabek Bayniyazov - Vehbi Başkapan, *Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Kazakça - Türkçe Sözlük), Akçağ Yayınevi, Ankara 2003, s. 366.

⁵⁵ Hasan Oraltay-Nuri Yüce-Saadet Pınar, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, TDAV Yayınları, İstanbul 1984, s. 194.

⁵⁶ Koç - Bayniyazov - Başkapan, *Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Kazakça - Türkçe Sözlük), s. 366.

⁵⁷ K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, çev. Abdullah Taymas, TDK, Ankara 1945, s. 551.

10. Altay Türkçesinde *mama* “çocuk dilinde anne göğsü, meme”, *mamay* “kadına saygıyla hitap şekli”dir.⁵⁸

11. Karay Türkçesinde *mama* “anne”, *meme* “meme”dir.⁵⁹

12. Yine Çuvaşça *mama*, *mami*, *mamak*, *mınami* “babaanne”dir.⁶⁰ Çuvaşça *mınakay*, *mınakka* “hala, teyze”dir.⁶¹

13. Yazımızı yazma sürecinde edindiğimiz *Türk Dillerinde Akrabalık Adları* kitabında bizim bulduklarımızın haricinde şu ek bilgilere rastladık:

Gagavuzca *mamu*, Karakalpakça *mama* “nine”, Kırgızca *mama* “çocuk dilinde annenin memesi, nine, yaşlı kısrağ”, Yakutça ve Dolganca *mâma* “anne”, Çuvaşça *mamay* “anneanne.”⁶²

9.5. Mamanın tarihsel ve çağdaş anlamlarının toparlanması

Şimdi bütün çağdaş ve tarihsel anlamları toparlayalım:

1. Çağdaş Türkçelerdeki *mama* ve değişkenlerinin anlamları : 1. çocuk yiyeceği (Türkçe) 2. ebe (Azerice) 3. hala (Azerice, Türkçede *mimi*, Çuvaşçada *mınakay*, *mınakka* biçiminde) 4. teyze (Azerice, Çuvaşçada *mınakay*, *mınakka* biçiminde) 5. ana (Azerice) 6. genç ve güzel (Kerkükte) 7. anne (Kumukça, Özbekçe, Karayca, Gagavuzca, Dolganca) 8. anneanne, büyük anne, nene (Türkmence, Yeni Uygurca, Afganistan Türkleri, Karakalpakça, Kırgızca, Kazakça, Çuvaşça) 9. babaanne (Özbekçe, Çuvaşça) 10. yaşlı kadın (Özbekçe, Yeni Uygurca) 11. yaşlı kadına hitap (Türkmence, Özbekçe, Altayca) 12. atların bağlandığı direk (Kazakça, Kırgızca) 13. kadın göğsü, meme (Kırgızca, Altayca) 14. yaşlı kısrağ (Kırgızca).

Bu verilerde yalnız *atların bağlandığı direk* anlamındaki *mama* erkek adı olabilir. Bu da seyrek olarak takılabilir. Halbuki *Mama* erkek adı yaygındır. Ayrıca “atların bağlandığı direk” anlamındaki bir kelimenin erken çağlarda kişi adı olması zayıf ihtimaldir. Konumuz pek eski bir zamana, 434 tarihine ait bir kişi adıdır. Bu tarihte Avrupa Hunlarında saptanan *Mama* erkek adının bu anlamda olduğunu sanmıyoruz.

Yukarıdaki kelimelerde bir de “genç ve güzel” anlamındaki *mama* kız çocuklarına ad olabilir (Bunu makaleyi son ele alışımızda fark ettik. 2006’daki, 2009’daki çalışmalarımızda fark edememiştik. Çünkü en başta *Mama* erkek adına odaklanmıştık. İnsan böyledir. Denizi geçer, derede boğulur. Aşağıda *Mama* kadın adı üzerinde de duracağız).

2. *Anadolu ağızlarındaki mama ve değişkenlerinin anlamları* : 1. baş 2. kısa boylu, bodur 3. hala 4. şişman 5. bir bitki ve kabak sebzesi 6. gül goncası 7. kedi yavrusu 8. keçi yavrusu 9. bir tür erik ve üzüm 10. yavru güvercin 11. bir tür armut.

⁵⁸ N. A. Baskakov - T. M. Toşçakova, *Altayca - Türkçe Sözlük*, s. 132, 245.

⁵⁹ Tülay Çulha, *Karayca - Türkçe Kısa Sözlük Karaycanın Kısa Sözcüğü*, Kebikeç Yayınları, Dil ve Edebiyat dizisi, İstanbul 2006, s. 85, 86.

⁶⁰ Bülent Bayram, *Çuvaş Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Tablet Kitabevi, Konya 2007, s. 132, 135.

⁶¹ Bayram, *age*, s. 135.

⁶² Yong-Söng Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, Simurg Yayınları, İstanbul 1999, s. 122.

Bu öbekte sadece *baş*, *bitki* (ağaç) anlamlarının tek tük, seyrek olarak erkek ve *gül goncasının* kadın adı olabileceğini belirtmiştik.

3. *Tarihsel kaynaklardaki mama ve değişkenlerinin anlamları* : 1. kadın (Eski Uygurca) 2. yenge (kılavuz anlamında, Kaşgarlı'da) 3. öküz (Kaşgarlı'da) 4. yaşlı kadına hitap (Kıpçakçada) 5. ebe (Osmanlıcada) 6. anne, nine (Ş. Sami'de).

Bu öbekte erkek ve kadın adı olmaya uygun anlam bulamamıştık.

9.6. Mamanın anlamı hakkında ilk düşüncelerimiz

Önce şöyle düşünmüş ve şöyle yazmıştık (O zamanki görüşlerimizin hepsini yazmak fazla yer kaplayacağından, özetiyle yetiniyoruz):

“(…) Yukarıdaki açıklamalarda *mama* sözünün aynı zamanda “büyük kadın akraba” anlamına geldiği görülmektedir (ana, anneanne, babaanne, hala, teyze vb.). Türklerde *mama*, *baba*, *dede*, *kaka* veya *ata* ~ *ede*, *aba* ~ *ebe* ~ *ebe*, *ece* ~ *eci* ~ *ici*, *ese* ~ *esi* ~ *isi* gibi ‘yaşça büyük akraba’ anlamına gelen bu tür sözlerin kişilere ad olarak takılması, çocuğun ‘çok yaşaması, gün görmüş, tecrübeli, saygı değer kadın veya erkek’ olması amacına yöneliktir. Böyle ad verilmiş kişilerin gün görmüş, deneyimli büyük akrabalar gibi uzun yaşaması, çocuğunun veya yakınının soyunu sopunu, mürüvvetini görmesi, torun torba sahibi olduğuna tanık olması, uzun yaşayarak ve yaşlanarak toplumda saygı görmesi (ebe, ata) umulmuştur. Bütün toplumların yaşlılara saygı gösterdiğini ve bütün toplumlarda yaşlılara büyük akrabalık adlarıyla hitap edildiğini hatırlatmak yerindedir (Bugün amca, dayı, teyze, abla kelimelerinin aynı zamanda yaşlılara hitap için kullanıldıklarını anımsayalım).

Özetlersek *mama* şu olabilir: ‘1. yaşlı, büyük akraba (dede, baba, amca, ağabey; büyükanne, nene, abla, hala, teyze vb.) 2. yaşlı, deneyimli, gün görmüş, saygı değer, toplum içinde itibarı olan kadın veya erkek büyük akraba (dede, baba, amca, ağabey; büyükanne, nene, abla, hala, teyze vb. 3. buradan ebe, aksakal, ara bulucu, güngörmüş, bilir kişi vb).

Bu görüşlerimiz *Mama* erkek ve *Mama* kadın adlarının ikisi için de geçerlidir.

(…) Sonuç olarak Avrupa Hunlarındaki *Mama* erkek adı Türkçedir; anlamı yukarıda belirttiğimiz neden ve örneklerden dolayı ‘dede, baba, ata, ağabey ve benzeri’dir. Uzun yaşaması, saygı görmesi için, belki yanıltıcı bir amaçla erkek çocuklarına ad olarak takılmıştır.”

10. Mama erkek adının gerçek manası nedir?

Böyle yazmıştık ama görüşlerimiz bizi tatmin etmemişti ve bu yüzden makalemizi tam 10 yıl bekletmek zorunda kaldık. Bu zaman zarfında araştırmalarımıza ve düşüncelerimize devam ettik. 8 Eylül 2016’da konuyu tekrar ele aldık. *Derleme Sözlüğünü* yeniden gözden geçirince bu sefer *Mama* kişi adının manasını bulduğumuza kani olduk. Aşağıda sıraladığımız bu sözlerin daha önce neden göz önünde tutulmadığı sorulabilir. Yanıtımız şöyledir: O zaman dil bilimi alanında bu kadar bilgili ve yetkin değildik. Sadece başı *m’li* sözlere bakıyorduk. Dil konusunda yetkinleşince baştaki *m* sesinin birincil halinin *b* olduğunu anladık. Ayrıca şunu da anladık: Ortadaki *m* sesi genelde *ng’den* gelişmiştir. Özetle *Derleme Sözlüğünde*

bulduğumuz sözlere bu gözle baktık. Benzer sözleri öteki Türk dillerinde de bulduk. Onların da genellikle *m* ile başladığını gördük. *Derleme Sözlüğünde* konumuzla ilgili sözler şunlardır:

“*panavır* : Gürbüz, şişman (çocuk). (Hadım-Konya).
mama II, mamata : Kısa boylu, bodur (Şavşat-Artvin, Edirne).
mamaç : Şişman (Ereğli-Zonguldak, Ordu).
mamıhlanmak : Tavlanmak, iyileşmeye yüz tutmak (Bayburt, Kars).
manna : Şişman ve sevimli (kimse) (Kayseri).
meneş I : Şişman ve iyimser kimse (Amasya).”⁶³

Mamıhlanmak fiilinde “semirmek, zayıf kişi kilo almak” göz önünde tutulmaktadır. Nitekim Kazak Türkçesinde *mamır*- “2. (sonbaharda ördek ve kazlar) semirmiş olmak”tır.⁶⁴

Demek ki üzerinde durduğumuz *Mama* erkek adının anlamı “gürbüz, semiz, toplu (çocuk, kişi vb.)”dur. Bundan dolayı erkek çocuklarına ad olarak takılmıştır. Krş. Günümüzdeki *Gürbüz* “erkek ve kadın adı”yla.

Vurguladığımız gibi bütün bu kelimelerin baş sesi *b’dir*; başta *b > p* ve *b > m* değişimi vuku bulmuştur. Ortadaki *m, ng’den* gelişmiştir.

Kısaca Türklerdeki *Mama* erkek adı “gürbüz, semiz”, buradan “sağlam, sağlıklı; güçlü, kuvvetli” anlamındadır. İlk biçimi *bangagdır. Gelişimi şöyledir: *bangang > *bamang > *mamang > *Maman ~ *Mamağ > Mamak ~ Mama. *Mama* kişi adında sondaki *g* düşmüştür. Sondaki *g’lerin* düşümü Türkçede sık görülen bir olgudur. Örneğin Eski Uygurca *kapağ, kapığ* “kapı” günümüzde *kapı*; *kamağ, kamuğ* “hepsi, tamamıyla” günümüzde *kamu, atlığ* “atlı, sipahi, süvari”, günümüzde *atlı* olmuştur.⁶⁵ *Mamağ da sondaki *g’sini* yitirip *Mama* olmuştur. Bazı durumlardaysa sondaki *g* sertleşerek *k* olmuş, *Mamak* ortaya çıkmıştır.

Dede Korkut’ta geçen ve Ankara’nın eskiden bir köyü, bugün bir semti olan *Mamak* “gürbüz, semiz; sağlam, sağlıklı; güçlü, kuvvetli” anlamında kişi adıdır ve buradandır. Sondaki *g’nin* düşmeyip *k* olduğu görülüyor. Az yukarıda verdiğimiz Eski Uygurca *atlığ* sözünün Türkçe ve Türk dillerinin çoğunda sondaki *ğ’sini* yitirdiğini gözlüyoruz; bununla birlikte aynı söz bugünkü Özbekçede *atlık*, Yeni Uygurcada *atlık* biçimindedir; yani Özbekçe ve Yeni Uygurcada sondaki *ğ* düşmemiş, *k* olmuş ve günümüze böyle ulaşmıştır. Dil böyledir, hiç bir zaman genel geçer yasaları yoktur ve her yasanını mutlaka ihlal eder.

10.1. Mama ve ocaktaşları

Yukarıda sergilediğimiz sözlerin bazıları *Mama*’yla ilgilidir. Ancak *Mama*’yla ilgili verilerimiz yalnızca bu kadar değildir. Şimdi bütün bu sözleri 2015’te yayımladığımız *Dillerin Şifresi - Dillerin Kökeni ve Türeyişi* kitabımızda ortaya koyduğumuz ocak yasasına göre şema halinde gösterelim (*Dillerin Şifresinin* ikinci cildi yakında piyasaya sunulacaktır):

⁶³ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3114-15, 3125, 3161, 3190.

⁶⁴ Koç - Bayniyazov - Başkapan, *Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Kazakça - Türkçe Sözlük), s. 366.

⁶⁵ Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, s. 17, 109, 110.

10.2. Gürbüz, semiz, toplu olmakla ilgili *ba+ ocağı : ba-nb, *ba-nd, *ba-ng (banb, *band, *bang)

1.1. *ba-nb* kökünden gelen Anadolu'daki *banbal*, *bambal* ve çeşitlemeleri “2. tombul, şişman, gürbüz çocuk, ...”tur.⁶⁶

1.2. Anadolu'da *panpar*, *pambul* I, *pampul* I, *pampal* I, *pampalak* “tombul, şişman, gürbüz (çocuk)”dır.⁶⁷ *Pampal*, Türkiye Türklerinde soyadıdır. Belki ad olarak da takılmıştır. Kahraman Maraşta kız çocuklarına takılan *Pampal* “pamuk gibi yumuşak ve beyaz” kadın adıyla karıştırılmamalıdır.⁶⁸

2.1. *ba-nd kökünden gelen Anadolu'daki *pantı* I, *pantiş* “şişman, tombul”dur.⁶⁹

2.2. Çuvaşça *mñtır* “şişman, şişko, semiz”, *mñtırılan-* “şişmanlamak, göbeklenmek, semirmek”tir.⁷⁰ Zemin Türkçe *-a-* ve *-ā-* ünlüleri Çuvaşçada genelde *-u-*, *-ı-*, *-ı̄-* ünlülerine evrilmiştir.⁷¹ Bu biçimler Çuvaşçanın tarihsel ses gelişimine uygundur. Başka deyişle Çuvaşçada *-a-* > *-ı̄-* dönüşümü normaldir.

3.1. *ba-ng kökünden gelen Anadolu'daki *panavır* “gürbüz, şişman (çocuk)”dır.⁷²

3.2. Anadolu'da *manna* “şişman ...”dır.⁷³

3.3. Bayburt'ta, Kars'ta *mamıhlanmak* “tavlanmak, iyileşmeye yüz tutmak”tır.⁷⁴ *Semirmek* göz önünde tutulmaktadır.

3.4. Kazakça *mamır-* “2. (sonbaharda ördek ve kazlar) semirmiş olmak”tır.⁷⁵

Mama, *Mamak* erkek adı ve değişimleri üçüncü kökten türemişlerdir. Değişimini tekrarlamakta yarar görüyoruz: *bangang > *bamang > *mamang > *Maman ~ *Mamağ > Mamak ~ Mama vb. Bir daha söylersek anlamı “gürbüz, semiz, toplu çocuk, kişi”dir. Böylece *Mama* erkek adının anlamını çözmüş oluyoruz.

NOT: 1 Mart - 26 Nisan 2009 arasında gittiğimiz Çince kursunda *baba* ‘baba’, *didi* ‘küçük kardeş’, *gege* ‘ağabey’, *cici* (jiejie) ‘abla’, *mama* ‘anne’, *naynay* (nainai) ‘babaanne’, *meymey* (meimei) ‘küçük kız kardeş’, *taytay* (taitai) ‘hanım, hanımefendi’, *yeye* ‘büyük-baba’ akrabalık adlarının moderin Çince de bulunduğunu öğrendik. Ancak bu fikrimize halel getirmiyor. Tam aksine *Mama* şahıs adının Türk, yani Uzak Doğu kökenli olduğunu

⁶⁶ *Derleme Sözlüğü*, c. 2, s. 513.

⁶⁷ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3388.

⁶⁸ Ömer Kaya - Hacı Abdullah Kozan, *Mahalli Kelimeler Sözlüğü*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2003, s. 125.

⁶⁹ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3392.

⁷⁰ Bayram, *Çuvaş Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, s. 135.

⁷¹ Emine Ceylan, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, TDK, Ankara 1997, s. 143, 152.

⁷² *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3390.

⁷³ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3125.

⁷⁴ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3115.

⁷⁵ Koç - Bayniyazov - Başkapan, *Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Kazakça - Türkçe Sözdik), s. 366.

destekliyor. Bu arada Çincenin tek heceli bir dil olduğunu hatırd tutmak ve bu kelimele-
rin *koşa* (çift) heceli olduğuna dikkat etmek gerekir. Demek ki bunlar sonrakil sözlerdir.

10.3. Mamak ~ Mamık ~ Mamuk ~ Memik ~ Mimak, Manak biçimleri

Belirttiğimiz üzere Mama'nın önceki biçimlerinden biri *Mamag'dır. *bangang > *bamang > *mamang evriminde sondaki *ng* ikiye bölünmüş ve *Mamag, Maman biçimleri meydana çıkmıştır. *Mamag'da sondaki -g düşünce *Mama* oluşmuştur. -g düşmeyip -k biçiminde sertleşince *Mamak* biçimi ortaya çıkmıştır. Hepsini anlamı "gürbüz, semiz, toplu" dur.

1. Rasonyi XIV. yüzyılda *Mamak Sultan* isimli bir Kuman Türkünden söz eder.⁷⁶

2. XIV. yüzyılda Cemaleddin *Māmāk*, Celayirli bir emirdi.⁷⁷

3. Memlüklerde 1379'da *Mamak* adında bir kırk beyi vardı.⁷⁸

4. 1450-60'larda ileri gelen Kırım beylerinden olan *Eminek Mirza'nın* babası *Mamak Beydi*.⁷⁹ (Eminek, Emincik manasında olabilir).

5. Sibir hanı İbak'ın oğlu *Mamuk*, 1496-97'de Kazan tahtına çıkmıştı.⁸⁰

6. *Baburname'de Mamak Sultan* adında bir kişi adı geçer.⁸¹

7. Yakut Türklerinin XVII. yüzyıldaki bir başbuğu *Mimak* adını taşıyordu.⁸²

8. Dede Korkutta "demür tonlu *Mamak*", Tepegözün elinde helak olmuştur. Ankara'nın Mamak ilçesinin asıl adı *Ahi Mamak*, Etimesgut'un eski adı ise *Ahi Mesud*'dur.⁸³

9. Evliya Çelebide *Memekzade* kişi adı geçer.⁸⁴

Mamak ~ Memik; Mamak antroponiminin ikinci ünlüsü daralmış değişimleridir. *Memik* bugün dahi Anadolu'da çok kullanılır. Suriye'nin Menbiç (Münbiç) ilçesinin kuzeyinde bir Türkmen köyünün adı *Memiktir*.⁸⁵ Kişi adından köy adı olmuştur.

Yakutça *Mimak'ta* ise birinci hece incelmış ve daralmıştır.

10. Telegütlerde *Manak* "erkek adı"dır.⁸⁶ *Manak*, Mamak biçiminin bir önceki evresidir.

⁷⁶ Rasonyi, *Doğu Avrupada Türklük*, s. 205.

⁷⁷ Sümer, *age*, s. 326.

⁷⁸ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, s. 184, 390, 360.

⁷⁹ Akdes Nimet Kurat, *IV - XIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 2. b., Murat Kitabevi, Ankara 1992, s. 212.

⁸⁰ Kurat, *age*, s. 165, 166, 308.

⁸¹ *Baburname - Baburun Hatıratı*, c. 1, s. 51.

⁸² "Yakutlar", *Büyük Larousse*, c. 20, s. 12370.

⁸³ Mehmet Şeker, "Ahilik ve Helal Kazanç", *Diyanet*, Temmuz 2005, Sayı: 175, s. 31.

⁸⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, sadeleştirilen Tefik Temelkuran - Necati Aktaş, baskıya haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1978, c. 7, s. 504 vd.

⁸⁵ Kafalı, "Suriye Türkleri", s. 27.

⁸⁶ L. T. Ryumina-N. A. Kuçığaşeva, *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, çev.ler Şükrü Haluk Akalın-Çaştengin Turgunbayev, TDK, Ankara 2000, s. 131.

-k ve değişkenleri küçültme eki işlevinde de bulunur.⁸⁷ Mamak ve çeşitlemelerinde böyle bir anlam varsa bu sonrakil olmalıdır. Başlangıçta küçültme işlevi olmamalıdır.

Kahraman Maraş'a ait "Maraş'tan bir haber geldi / Dediler ki *Merik* öldü" türküsündeki *Merik*, Meryem'in küçültülmüş biçimidir.

10.4. Maman biçimi

*bangang > *bamang > *mamang evriminde sondaki *ng* ikiye bölünüp yekdiğerini kaybedince *Mamag ve Maman biçimleri ortaya çıkmıştır. Mamak ve çeşitlemelerini yukarıda inceledik. Maman'ın anlamı da aynıdır: "Gürbüz, semiz, toplu."

1. XIX. asırda Kazakların Tama boyu zenginlerinden birinin adı *Maman Baydı*.⁸⁸ Maman erkek adı bugünkü Kazaklarda da vardır.⁸⁹ Çağdaş Kazak Türkçesinde *maman* "uzman" anlamındadır. Ancak üzerinde durduğumuz kelime bu anlamda değildir, olmamalıdır.

2. *Maman* adı Altay Türklerinde de görülür.⁹⁰

Not : Türk dillerindeki Mama, Mamak adlarının türediği "gürbüz, semiz, tombul" ve Mama kadın adının türediği "güzellik, sevimlilik" kavramlarıyla ilgili ocaklardan gayri "mutluluk" kavramını içeren betan ündeşli bir ocak vardır. Ancak bu ocağa ait Mama ve Mamak sözlerine raslamıyoruz. Yalnız "pamuk" ve "uzun, yumuşak tüy"le ilgili kavramlardan kadın adı olduğunu söylemek gerekir. Nitekim bölgemizde Pamuk kadın adı vardır. "Uzun, yumuşak tüy" anlamında Pampal kadın adının olduğunu yukarıda zikretmiştik. Fakat bunlar son zamanların eseri olmalıdır.

11. Mama erkek adının çeşitlemeleri

Mama (< *Mamag) erkek adının bir çok çeşitlemesi vardır. Şöyle kim:

1. Meme ~ Memi ~ Mimi : Bunların hepsi Mama'nın ince çeşitlemeleridir. *Memi* çeşitlemesi *mama* > *memedede* sonda yer alan *e'nin* daralmasıyla oluşmuştur. Türkçede ikinci hecelerin daralmasının pek çok örneği vardır. Söz gelimi Eski Uygurca *kapağ* "kapı" önce *kapıg*; *kamağ* "hepsi, tamamıyla", önce *kamuğ*; *atlağ* "atlı, sipahi, süvari" önce *atlıg* olmuş, yani daralmış, her üç kelime bilahare sondaki *ga'larını* yitirerek Türkiye Türkçesinde *kapı*, *kamu*, *atlı* biçimlerine dönüşmüştür.⁹¹ *Mama* > *Memi* ve *ece* > *eci*, *ese* > *esi* de böyledir. Mama'nın ince biçimlerinin oluşmasında *meme* kelimesi rol oynamış olabilir. Tarihten bazı örnekler vermek yararlı olacaktır:

1. Tabgaç (Toba)'lar devri (385-534)'nde *Mi-mi* Batı Türkistan'da bir beylikti.⁹²

⁸⁷ Talat Tekin, *Hunların Dili*, Doruk Yayınları, Ankara 1993, s. 49.

⁸⁸ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK, Ankara 1954, s. 194.

⁸⁹ Januzakov - Esbayeva, *Kazak Türklerinde Kişi Adları*, s. 45.

⁹⁰ Baskakov - Toşçakova, *Altayca - Türkçe Sözlük*, s. 245.

⁹¹ Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, s. 17, 109, 110.

⁹² Wolfram Eberhard, "Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti", *Türkiyat Mecmuası*, 1940-1942, c. VII-VIII, cüz 1, s. 159, 104. paragraf.

2. İkinci Göktürk devletinin ikinci kağanı Kapgan Kağanın damadının adı *Mi-mi* idi.⁹³ Bunun Türkçesi *Memig veya *Memegdir. Çinliler sondaki *g'leri* yazmazlar.

3. 1523 tarihli Bor şerhi sicillerinde *Memi Çavuş* adı görülür.⁹⁴ Osmanlı tarihinde *Memi* adlı bir çok kişi mevcuttur. 1954'te Turgud Reis'in torunlarından *Memi Reis'in* torunları Tunus'ta yaşıyordu.⁹⁵ XVI. asır Türk tezhîpçisi Kara Mehmet Çelebiye *Kara Memi* de derlerdi.⁹⁶ 1639'da ölen *Koca Memi Paşa* vezirlik yapmıştı.⁹⁷

4. Şair Hayali Beyin (öl. 1556-57) lakabı *Bekâr Memi* idi.⁹⁸ Şair Taşlıcalı Yahya Beyin (öl. 1582) İstanbul *Şehrengizi'nde* “*Memi Şah* dirler bir gül-i hamrâdur” dizesinde *Memi Şah* kişi adı geçer.⁹⁹

5. Evliya Çelebi (1611-1682)'de Ege bölgesinde faaliyet gösteren *Kara Memi* adlı bir harami (eşkiya) anılır.¹⁰⁰ Evliya Çelebi Sremska Mitroviça'da *Memi Paşa* mahalle ve camisinden, Serfice (Orta-Kuzey Yunanistan) yakınlarında *Memi Baba* tekkesinden, Peçevi kalesinin Zigetvar kapısında *Memi Şah* cami ve hamamından ve *Memi Ağa* adlı bir kişiden söz eder.¹⁰¹

6. *Necip Memili* bir Türk artistidir.

7. Halep'e yakın *Memilli* (< Memili) köyü olduğunu Suriyeli Türkmen Tarık Hakan (takma addır)'dan öğrendik.¹⁰²

Memi > *Mimi* biçimine de geçmiştir. Yani ilk ünlü de darlaşmıştır. İstanbul'un Beyoğlu-Kuledibi'nde kişi adından geldiği açık olan *Hacı Mimi* mahallesi vardır.

2. Mamay ~ Memey: İkisi de *Mama'nın* çeşitlemesidir. -y türemedir.

1. Şanlı Urfa Türkleri ana yerine *anay* ~ *aney*, *baba yerine babay* ~ *babey*, bacı yerine *bacey* derler. Sondaki *y*, muhtemelen hitap tarzından doğmuştur. Gaziantep Türklerinde *Memey* erkek adı mevcuttur. *Ezo Gelin* öyküsünde *Ezo* (aslı *Eze*) Gelinin evlendiği kişinin adı *Memey'dir*.¹⁰³ Aynı durum Suriye Türklerinde de gözlenir.

2. Kırım Türkçesinde *kart anay* “nene”, *kart babay* “dede”, *kaday* “kardeş”, *balay* “bala, çocuk”, *akay* “koca, erkek”, *apakay* “kadın, zevce, eş”, *apay* “kadın, zevce, eş”tir.

⁹³ Gumilev, *Eski Türkler*, 4. b., Selenge Yayınları, İstanbul 2003, s. 384.

⁹⁴ Erol, *Adlarımız*, s. 472.

⁹⁵ Cumhuriyet, 31 Aralık 1954, cuma, s. 1, 6.

⁹⁶ “Kara Mehmet Çelebi”, *Büyük Larousse*, c. 10, s. 6361.

⁹⁷ “Memi Paşa Koca”, *Büyük Larousse*, c. 13, s. 7986.

⁹⁸ *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman Gazetesi, İstanbul 1999, c. 1, s. 42.

⁹⁹ Bahriye Çeri, “İstanbulun Gözleri Mahmur ve Şehrengizler İmajı”, *Gündoğan Edebiyat*, 1997, c. 5, Sayı: 20, s. 17.

¹⁰⁰ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986, c. 1-2, s. 749 vd.

¹⁰¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1978, c. 5-6, s. 1833, 1950, 1951, 1967 ve c. 7, s. 630.

¹⁰² 25 Eylül 2016, Yesevi vakfında.

¹⁰³ Yusuf Gedikli, “Ezo Gelin ve Ezo Gelin Çorbası : Ezonun Etimolojisi ve Çorbanın Hikâyesi”, *Yesevi*, Mart 2007, Sayı: 159, s. 32.

12. Mama erkek adının küçültmeli biçimleri: 1. *Mamaçug* 2. *Mamuca* ~ *Mamuca* ~ *Mamuşa* 3. *Mamaç* ~ *Mamiç* ~ *Mamaş* ~ *Mamış* ~ *Mamuş* 4. *Memeç* ~ *Memeş* ~ *Memiç* ~ *Memiş* 5. *Mamay*, *Memey* 6. *Mamat*, *Mamut*

Mama özel adının *bangang > *bamang > *mamang > *Maman ~ *Mamağ > *Mamak ~ Mama biçiminde geliştiğini yazmıştık. Gelişim çizgisinde gördüğümüz üzere sondaki *ng'nin* *n* ve *g* olarak ikiye ayrılmasından Maman ~ Mamağ > Mamak ~ Mama biçimleri ortaya çıkmıştır. Mamada sondaki *g* düşmüştür.

Mama'nın bir çok küçültmeli biçimi vardır. Bu biçimlerin hepsinin sonundaki *-cık*, *-k*, *-ç* > *-ş*, *-ca* > *-şa*, *-y* ekleri, küçültme ifade eder. Şöyle kim:

1. *Mamaçug*: *-çug*, *-çuk* en çok bilinen küçültme eklerinden biridir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan Caca oğlu vakfiyesinin Moğalca nüshasında *Mamaçug* kişi adı görülür.¹⁰⁴

2. *Mamuca* ~ *Mamuca* ~ *Mamuşa* : Sondaki *-ca* ve *-şa'lar* küçültme ekleridir. Bu ek *-cak*, *-çak* küçültme ekinin sonundaki *-g*, *-k* (*-ga*, *-ge*, *-ka*, *-ke*) ögesinin yitmesiyle ortaya çıkmıştır. *-c*, *-ç* küçültme ekine *-a* ünlüsünün takılmasıyla oluştuğu da düşünülebilir. Fakat birinci olasılık daha güçlüdür.

XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü sancağında *Karye-i Mamuca*, *Karye-i Mamuca* gibi köyler vardı.¹⁰⁵ Kosova'nın Türklerle meskün ünlü *Mamuşa* köyünün adı buradandır. Kuşkusuz ki bunlar kişi adının anılarıdır.

3. *Mamaç* ~ *Mamiç* ~ *Mamaş* ~ *Mamış* ~ *Mamuş* : İlk iki değişikteki *-ç* küçültme ekidir. Dede Korkuttaki *Boğaç* adı da “genç boğa, küçük boğa”dır. Tarihten bir kaç örnek gösterelim:

1. Akkoyunlu hükümdarı Hamza Beyin (ölümü 1445) divanbeyi *Mamaş* idi.¹⁰⁶

2. Memlüklerde *Mamış* adı vardı.¹⁰⁷

3. Altınordu'da *Mamış-birdi* (Memiş-berdi biçiminde de yazılır) Kazan şehrinin 45 kilometre kuzeyinde, İdil boyunda Çalım kalesini inşa edip Ruslara direnmiş, lakin 1556'da bertaraf edilmiştir.¹⁰⁸

4. Ebulgazi'nin *Şecere-i Terakimesi*'nde *Mamış Big* erkek adı anılır.¹⁰⁹

5. *Mamış*'ın ikinci hecesi yuvarlaklaşarak *Mamuş* olmuştur. Anadolu'da (Hacı) *Mamuş*, Eze (Ezo) Gelin öyküsünde geçen gerçek bir kişinin adıdır.

6. Birinci hecesi yuvarlaklaşmış *Momuş* adı Kazak Türklerinde görülür. Aleksandr

¹⁰⁴ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, s. 731.

¹⁰⁵ Halime Doğru, *XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2009, s. 245, 254, 261.

¹⁰⁶ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, s. 158.

¹⁰⁷ Sümer, *age*, s. 447.

¹⁰⁸ Kurat, *4-18. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 174, 189, 190.

¹⁰⁹ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime - Türklerin Soy Kütüğü*, s. 92, 97.

Aleksandroviç Bek'in *Moskova Önlerinde - Volokolamsk Şosesi* romanının kahramanı Kazak Türkü *Momış-ult*, yani Mamış-oğludur.¹¹⁰

Kişi adlarından boy adları teşkil edilmiştir:

1. *Mamac* aşireti Kırşehir'de konup göçüyordu.¹¹¹ Aşiret ismini *Mamac*, yani "Mamacık" adlı kişiden almıştır.

2. XX. yüzyılın başlarında İran'da, Savuçbulak'ta yaşayan Türklerde *Mamış* adlı bir kabile vardı.¹¹² Kabilenin adını bu isimdeki beyden almış olduğu açıktır.

3. İran Azerbaycanında, Nagadeh civarında yaşayan İran Karapapaklarında *Mamaş* kabilesi vardır.¹¹³

4. Türk bilim insanı M. Fahrettin Kırzıoğlu 10 Mart 1917'de Kars'ın Susuz ilçesinin *Mamaş* köyünde doğmuştur.¹¹⁴ (Ölümü 10 Şubat 2005, Ankara).

4. *Memeç ~ Memeş ~ Memiç ~ Memiş* : Bu kişi adları "küçük Mama, Mamacık" demektir. İncelmiş şekillerdir. -ç ve -ş'ler küçültme ekleridir. -ş'li biçimler -ç > -ş biçiminde gelişmiştir. Anadolu'da çok kullanılan *Memiş* (< *Memiç) adı buradandır. Sanılabileceği gibi Mehmet'ten değildir. Bir kaç örnek verelim:

1. *Tuzcuzade Memiş Ağa* XVIII. yüzyılda meşhur Tırabzon derebeylerinden biriydi.¹¹⁵

2. 1810'de Rusların Akçaabat'a yaptıkları çıkarmaya karşı koyanların kumandanı *Kanberoğlu Memiş Ağaydı*.¹¹⁶

3. Osmanlıda *Memiş Paşa* (ölümü 1809) sadrazamlık yapmıştır.

4. *Necati Memişoğlu* (1886-1953) Cumhuriyet devri siyasetçisidir.¹¹⁷

Kişi adlarından boy adları ortaya çıkmıştır:

1. Osmanlılarda Bozok ve Maraş'ta *Memeş-elü*, Köstendil sancağının Toyran kazasında *Memişlü* cemaatleri kayda alınmıştır.¹¹⁸

2. Muş-Varto'da yerleşik ve Zazaca konuşan Lolan aşiretinin alt öbeklerinden biri *Memiş* adını taşır.¹¹⁹ Bu öbek Türkçeyi bırakıp, Zazaca konuşmaya başlamıştır. Öbeğin bağlı bulunduğu Lolan aşiretinin, Doğu Türkistan'ın kadim Lolan bölgesinden geldiği bir çok kez yazılmıştır.

¹¹⁰ Aleksandr Aleksandroviç Bek, *Moskova Önlerinde - Volokolamsk Şosesi*, çev. Naime Yılmaer, May Yayınları, İstanbul 1971.

¹¹¹ Türkay, *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, s. 116.

¹¹² Zeki Velidi Togan, "Azerbaycan", İA, c. 2, s. 93.

¹¹³ W. Minorsky, "Sulduz", İA, c. 11, s. 11.

¹¹⁴ Ömer Ekinci Micingirt, "Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu", Serhat Kültür, Mart - Nisan 2007, s. 6.

¹¹⁵ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi - Fetihden Kurtuluş Kadar*, Ankara 1975, s. 124.

¹¹⁶ Goloğlu, age, s. 135.

¹¹⁷ "Memiş Paşa", "Memişoğlu, Necati", *Büyük Larousse*, c. 13, s. 7986.

¹¹⁸ Türkay, *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, s. 582.

¹¹⁹ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, s. 1970, 258.

Kişi adlarından yer adları oluşmuştur:

1. Tırabzon-Sürmene’de *Memişoğlu* konağı ünlüdür.

2. Cengiz Dağcı’nın *Onlar da İnsandı* romanında Yalta yakınlarındaki Kızıлтаş köyünde *Memişin bayırı* yer adı geçer. Tabi ki bu yer adı Memiş adlı birine izafeten verilmiştir.

5. *Mamay ~ Memey* : Doğu Türkçesinde -y eki “genelde sonu sesli ile biten akrabalıkla ilişkili kelimelere eklenip büyüklere saygı, sevgi ve nezaket göstermek amacıyla kullanılır.”¹²⁰ *Apay* “ablacığım”, *ağay* “ağabeyciğim” gibi.

1. *Mamay* adı Memlüklerde de vardı.¹²¹ Bu Türkler Kıpçak asıllıdır.

2. Altınordu döneminde yaşayan meşhur *Mirza Mamay* (diğer varyantı *Mamak*) *Mama*’nın -y küçültme eki almış biçimidir. *Mamay*, Edige’nin torunuydu.¹²² *Mamay* ve *Mamak* şekillerinin aynı kişiyi ifade etmesi, *Mamak* ve *Mamay*’ın *Mama*’dan geldiğini, her iki şeklin aynı kelime olduğunu gösterir.

3. 1552’de Kazan kentini Ruslara karşı savunanlardan biri Nogay mirzası *Mamay Bik* idi.¹²³

4. Evliya Çelebi, Babadağ’da *Mamaylı* köyünden bahseder.¹²⁴ Kişi adından yer adı olmuştur.

5. Çağdaş Kazaklarda *Mamay* erkek adı vardır.¹²⁵

6. Altay Türkçesinde *mamay* “kadına saygılı hitap şekli”dir.¹²⁶ “Anneciğim” manasına da gelebilir.

-y ekinin küçültme *çaları* (nüansı) da vardır. Krş. Türkçe -*cık*, -*cik*; -*ciğim*, -*ciğim* ekleri ve anneciğim, yavrucuğum vb. hitaplarla. Aynı eki Gaziantep, Şanlı Urfa ve Suriye Türklerindeki -y ekiyle karıştırmamak lazımdır. Güneydoğu Türkiye ve Kuzey Suriye Türklerindeki -y eki seslenme, hitap; sevgi maksatlı ünleme (seslenme) sonucunda türeyen bir sestir. Yukarıda bu sesi incelemiştik.

Kısaca Doğu Türklerindeki (Kazak, Kırgız) *Mamay* vb. -y’li erkek adları¹²⁷, “Mama-cık” demektir, yani küçültmeli biçimlerdir.

¹²⁰ Elmira Kaljanova, “Kazak Türkçesinde adlardan küçültme ve sevgi gösteren adlar türeten ekler”, *Abay Türkoloji Yıllığı*, Almatı 2006, s. 71.

¹²¹ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, s. 447.

¹²² Abdülkadir İnan, “Türk destanları”, *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yayınları, Ankara 1976, s. 387.

¹²³ Kurat, 4-18. *Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 175, 181, 187, 276, 370.

¹²⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1978, c. 5-6, s. 1584 vd.

¹²⁵ Januzakov - Esbayeva, *Kazak Türklerinde Kişi Adları*, s. 45.

¹²⁶ Baskakov - Toşçakova, *Altayca - Türkçe Sözlük*, s. 132, 245.

¹²⁷ Januzakov - Esbayeva, age, s. 45. / Tural, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, s. 143, 145.

7. *Mamat* ~ *Mamut* : Bunlar da küçültmeli biçimlerdir.

1. Eski Uygurlarda *Mamat-Çin* “özel ad”dır.¹²⁸ (Bu ad Türk kökenli olmayabilir).

2. Altay Türklerinde *Mamat* erkek ve *Mamut* kişi adı (hangi cinse takıldığı belirtilmemiş) vardır.¹²⁹ Altay Türklerinde *Mamadak*, *Mamayak*, *Mamuyak* (*Mamadak*ın çeşitlemeleri olmalıdır), *Mamat*, *Mamuy* erkek ve hangi cinse takıldığı belirtilmemiş *Mamaa*, *Maman*, *Mamuş*, *Mamut*, *Mammay* kişi adlarının hepsi küçültmeli türevlerdir. *Mamadak*, *Mamayak*, *Mamuyak* ikinci kez küçültme eki almıştır.

3. Çağdaş Kazaklarda *Mamat*, *Mamut*, *Mamut-bek* erkek adları görülür.¹³⁰

Anadolu’daki *Memet* ise Mehmet’ten kısaltmadır. Köyümüzde Mehmet’e kısaca Memet denir ve biz de çocukluğumuzda Mehmet adlı arkadaşlarımızı böyle çağırırdık.

12.1. Manas erkek adı

Söz buraya gelmişken *Manas* adı üzerinde durmak gereğini duyumsuyoruz. Manas erkek adı da buradan olmalıdır. Çünkü Türk dillerinde erkek adı olabilecek başka ocak yahut kelimelerle karşılaşmıyoruz. Manas meşhur Kırgız destan kahramanının adıdır. Kazak ve Altaylılarda da vardır. Bu ad da “gürbüz, semiz, toplu” anlamında olmalıdır. Gelişimi şöyledir: *bamand >> *Manas. Eski Uygurcadaki *Mamat-Çin* adının *Mamat* ögesi belki Manas adının o zamanki biçimidir.

1. Doğu Türkistandaki *Manas* yer adı kişi adından gelmelidir.

2. XVIII. yüzyılda Tarsus-Çamlıyayla (Namrun)’da Manas yer adı vardı. Rahmetli sayılabilecek (milletvekili) Ali Güngör’ün dedeleri XVIII. yüzyılda Çamlıyayla (Namrun) Manas beyinden izin alarak Şamlar köyünü kurmuşlardı. Cumhuriyet döneminde *Manas* Beylice, *Şamlar* Meşelik yapılmıştır.¹³¹

13. Mama kadın adı

Mama erkek adını açıkladık. Ancak yukarıda bir de Mama kadın adı olduğunu görmüştük. Gerçi Türklerde kadın erkek adları her iki cinse de takılabilir. Bu Türklerin kadını erkeğe eşit gördüklerinin bir göstergesidir. Mesela *Selçük* aslında kadın adıdır. Fakat erkeklere de takılmıştır. Selçük Bey tarihte en çok bilinen örneğidir. Keza Arslan erkek adıdır. Ama kadına da takılmıştır. Tuğrul Beyin bacısı Arslan adını taşıyordu. Örnekleri arttırabiliriz.

Sözlüklere göz attığımızda bize ipucu verecek bazı değerli verilerle karşılaşmıyoruz. Önce *Derleme Sözlüğüne* göz atalım:

¹²⁸ Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, s. 86.

¹²⁹ Baskakov - Toşçakova, *Altayca - Türkçe Sözlük*, s. 245.

¹³⁰ Januzakov - Esbayeva, *Kazak Türklerinde Kişi Adları*, s. 45.

¹³¹ Ali Güngör, *Benim Kavgam*, TKM (Türk Kardeşlik Merkezi) Yayınları, Ankara 2012, 12. s.

“*pamucak IV* : Sevimli (Akkuş-Ordu).
mamuh I : Güzel (küçük çocuklar için) (Akkuş-Ordu).
manna : Şişman ve sevimli (kimse). (Kayseri).¹³²
mama : Genç ve güzel (Kerkük).”¹³³

Manna sözünde sevimlilikle birlikte şişmanlık anlamı da vardır. Yukarıda mamanın “gürbüz, semiz” anlamına geldiğini yazmıştık. Yani sesteş iki kelimenin anlamları karışmıştır. Ayrıca sevimlilikle şişmanlık arasında bir ilgi olduğu söylenebilir.

13.1. Mama kadın adı ne olabilir?

Pamucak ve *manna* “sevimlilik”, *mamuh* ve *mama* “güzellik” anlamındadır. Bu kısma aldığımız sözlerde güzel ve sevimlilik anlamı öne çıkmaktadır. Konu kız çocuğu olunca bu durum normaldir. Demek ki kız çocuklarına *Mama* adının takılması onların sevimli ve güzel olmalarının istenmesinden ötürüdür. Vargımızı öbür Türk dillerindeki verilerle destekliyoruz:

1. Kırgızcada *manğkayıp* şöyle açıklanır: “*Manğkay* endamlı ve güzel olmak (mesela kadın, dağ ceylanı hakkında)”, *ordodon çıktı manğkayıp, ak kulcaday danğkayıp* “o kadın güzelliğiyle *parlayıp* saraydan çıktı, o, bir ceylan gibi *endamlı* idi.”¹³⁴

2. Hakasça *mañat* “çok iyi, pek iyi, âlâ”dır (H-TS 293). Sözcüğü “güzel” olarak da düşünebiliriz. Yinelemek gerekirse *Mama* kadın adı “sevimli, güzel” anlamındadır. Krş. Türkçe *Sevim* “sevimli” kadın adıyla.

Yukarıda Eski Uygurlarda *Mamika* (-a muhtemelen Sanskritçe dişilik ekidir; bu ad Türk kökenli olmayabilir) Saltuklularda *Mama Hatun*, Kıpçaklarda, İlhanlılarda, *Baburname’de*, Osmanlılarda, Ebulgazi’de daha bir çok *Mama* veya *Mama* unsurlu kadın adını yazmıştık.

Yukarıda *Mama* erkek adının “gürbüz, semiz, toplu” olmakla ilgili ocaktan çıktığını belirtmiştik. *Mama* kadın adı da “sevimlilikle, güzellik”le ilgili bir ocaktan türemiştir. Ocak şemasıyla gösterelim:

13.2. Sevimlilikle ilgili *ba+ ocağı : *ba-nb, *ba-nd, *ba-ng (*ba-nb, *band, *bang)

1. *ba-nb kökünden *şimdilik* her hangi bir veriye ulaşamadık. Bu kökten mutlaka bir kelime vardır.

2.1. *ba-nd kökünden gelen ve Konya - Ermenek’ten derlenen *manca I* “sevimli”dir.¹³⁵

2.2. Türkmençe *batnuk* “1. sevimlilik, sempatiklik”, *batnuklu* “sevimli, hoş”, *batnüksüz çaga* “sevimsiz çocuk”tur.¹³⁶

¹³² *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3114, 3116, 3125, 3389.

¹³³ Dâkûkî, *Irak Türkmenleri, Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*, s. 182.

¹³⁴ Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, s. 553.

¹³⁵ *Derleme Sözlüğü*, c. 12, s. 4585.

¹³⁶ Tekin ve d., *Türkmençe - Türkçe Sözlük*, s. 53.

3.1. *ba-ng kökünden gelen Ordu - Akkuş'taki *pamucak* IV “sevimli”dir.¹³⁷

3.2. Kayseri’de *manna* “... sevimli (kimse)”dir.¹³⁸

Mama kadın adı bu ocağın üçüncü kökünden türemiştir. Sözcüğün gelişimi Mama erkek adının evrimine benzerdir: *banang > *bamang > *mamang > *Mamag > *Mama*. Anlam açısından *Sevim* “sevimli” ve *Süyyün* “sevimli” kadın adlarıyla karşılaştırılabilir.

Dikkat edilirse Mamak kadın adına raslanmadığı görülecektir (Eski Uygurca *Mami-ka* Türkçe olmayabilir). Erkek adıyla karışma olasılığı bulunduğu için Mamak kadın adı olarak konulmamıştır.

Not: Küçültmeli biçimler doğal olarak kadın adı Mama için de düşünülebilir. O takdirde bu adlar “sevimlilik, güzellik” demek olur. Ancak kadın adlarında mama haricinde herhangi bir biçime tesadüf edemiyoruz. Yalnız Osman Batur’un hanımının adı olan Mamay “güzellik, sevimlilik” anlamında olmalıdır.¹³⁹

14. Sonuç

Böylece sözü uzatmak pahasına ve tümdengelim metoduyla 434’teki Avrupa Hun ve yaygın Türk erkek adı *Mama* ve yaygın Türk kadın adı *Mama* sorunsalını çözdüğümüze inanıyoruz. Bundan sonra elde edeceğimiz veri ve bilgilerin görüşlerimizi doğrulayacağından eminiz. Şunu da belirtelim ki *Mama* en çok Türklerde kişi, boy ve yer adı olmuştur (2006 - 31 Ekim 2009 - 18 Kasım 2016).

Kaynakça

- Abu Hayyan, *Kitab al İdrak li Lisan al Etrak*, çev. Ahmet Caferoğlu, İstanbul 1931
 Avezov, Muhtar, *Abay*, Azerbaycan Türkçesine aktaran E. Abasov, Bakü 1954.
Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti, Bakü 1983, c. 3
 Baskakov, N. A., - Toşçakova, T. M., *Altayca - Türkçe Sözlük*, haz. lar Emine Gürsoy Naskali - Muvaffak Duranlı, TDK, Ankara 1999
 Bayram, Bülent, *Çuvaş Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Tablet Kitabevi, Konya 2007
 Bek, Aleksandr Aleksandroviç, *Moskova Önlerinde - Volokolamsk Şosesi*, çev. Naime Yılmaer, May Yayınları, İstanbul 1971
 Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. b., Enderun Kitabevi, İstanbul 1993
 Ceylan, Emine, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, TDK, Ankara 1997
 Cumhuriyet, 31 Aralık 1954
 Çeneli, İlhan, “Türkmen Türkçesi sözlüğü”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983
 Çeri, Bahriye, “İstanbulun Gözleri Mahmur ve Şehrengizler İmajı”, Gündoğan Edebiyat, 1997, c. 5, Sayı: 20
 Çulha, Tülay, *Karayca - Türkçe Kısa Sözlük Karaycanın Kısa Sözcükleri*, Kebikeç Yayınları, Dil ve Edebiyat Dizisi, İstanbul 2006

¹³⁷ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3116.

¹³⁸ *Derleme Sözlüğü*, c. 9, s. 3125.

¹³⁹ Gayretullah, *Altay Kartalı Osman Batur*, s. 46.

- Dâkûkî, İbrahim, *Irak Türkmenleri, Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*, Güven Yayınevi, Ankara 1970
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK, Ankara 1983
- Divanü Lügatit Türk Dizini*, TDK, Ankara 1972
- Doğru, Halime, *XVI. yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2009
- Eberhard, Wolfram, “Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, 1940-1942, c. VII-VIII, Cüz 1
- Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime - Türklerin Soy Kütüğü-*, Tercüman 1001 Temel Eser, haz. Muharrem Ergin, t.y.
- Erol, Aydil, *Adlarımız*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1999
- Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, sadeleştiren Tevfik Temelkuran - Necati Aktaş, baskıya haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat., İstanbul 1978, 1-2-5-6-7. C
- Fırat, M. Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, s. 1970
- Gayretullah, Hızırбек, *Altay Kartalı Osman Batur*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yayınları, 4. b., İstanbul 2003
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi - Babur'un Hatıratı*, haz. Reşid Rahmeti Arat, TTK, Ankara 1987, c. 2
- Gedikli, Yusuf, “Ezo Gelin ve Ezo Gelin Çorbası : Ezonun Etimolojisi ve Çorbanın Hikâyesi”, *Yesevi*, Mart 2007, Sayı: 159
- Gedikli, Yusuf, “Hun Türkçesi Üzerine Araştırma ve İncelemeler - 6 : Eskam ve Atakam Şahıs İsimlerinin Menşe ve Anlamı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Eylül - Ekim 2007, 170. Sayı
- Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*, çev. Ali Ahmetbeyoğlu, TDAV Yayınları., İstanbul 1995
- Goloğlu, Mahmut, *Trabzon Tarihi - Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara 1975
- Gumilev, *Eski Türkler*, 4. b., Selenge Yayınları, İstanbul 2003
- Güngör, Ali, *Benim Kavgam*, TKM (Türk Kardeşlik Merkezi) Yayınları, Ankara 2012
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK, Ankara 1954
- İnan, Abdülkadir, “Türk destanları”, *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yayınları, Ankara 1976
- Januzakov, T. J. - Esbayeva, K. S., *Kazak Türklerinde Kişi Adları*, akt. Nurettin Aksu, TDK, Ankara 2003.
- Kafalı, Mustafa, “Suriye Türkleri”, *Töre*, Nisan 1973, Sayı: 23
- Kaljanova, Elmira, “Kazak Türkçesinde Adlardan Küçültme ve Sevgi Gösteren Adlar Türeten Ekler”, *Abay Türkoloji Yıllığı*, Almatı 2006
- “Kara Mehmet Çelebi”, *Büyük Larousse*, c. 10
- Kaya, Ömer - Hacı Abdullah Kozan, *Mahalli Kelimeler Sözlüğü*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2003
- Koç, Kenan - Bayniyazov, Ayabek - Başkapan, Vehbi, *Kazakça - Türkçe Sözdik*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2003
- Kurat, Akdes Nimet, *IV - XIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 2. b., Murat Kitabevi, Ankara 1992
- Li, Yong-Söng, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, Simurg Yayınları, İstanbul 1999
- “Mama, Mamadış, Mamaykutan”, *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, c. 6
- “Mama Hatun”, *Büyük Larousse*, c. 13
- “Memi Paşa Koca”, *Büyük Larousse*, c. 13
- “Memiş Paşa”, “Memişoğlu, Necati”, *Büyük Larousse*, c. 13

- Micingirt, Ömer Ekinci, "Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu", Serhat Kültür, Mart - Nisan 2007
- Minorsky, W., "Sulduz", İA, c. 11
- Moravcsik, Gyula, *Byzantinoturcica II*, Sprachreste der Türkvölker quellen, Akademie Verlag, Berlin 1958
- Necip, Emir Necipoviç, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev. İklil Kurban, TDK, Ankara 1995.
- Oraltay, Hasan - Yüce, Nuri - Pınar, Saadet, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, TDAV Yayınları, İstanbul 1984.
- Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman Gazetesi, İstanbul 1999, c. 1.
- Özbek Tilining İzahli Lügati*, Moskova 1981, c. 2.
- Pekacar, Çetin, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, TDK, Ankara 2011.
- Rasonyi, Laszlo, *Doğu Avrupada Türklük*, haz. Yusuf Gedikli, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.
- Ryumina, L. T. -N. A. Kuçığaşeva, *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, çev. ler Şükrü Haluk Akalın-Çaştegin Turgunbayev, TDK, Ankara 2000.
- "Sali Süleyman", *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, c. 8.
- Seçmen, Hüseyin, *Karacaoğlan*, Deniz Yayınevi, İstanbul 1983.
- Söylemez, Orhan, "Hun Türklerini Azerilere Yardıma Çağırın Şiir 'Atlanın'", Erciyes, yıl 17, Mayıs 1994, Sayı: 197.
- Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, TDAV Yayınları., İstanbul 1999.
- Şeker, Mehmet, "Ahilik ve Helal Kazanç", Diyanet, Temmuz 2005, Sayı: 175.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, haz. Paşa Yavuzarslan, TDK, Ankara 2010.
- Tekin, Şinasi, "Kitabiyat", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yılığ*, Ankara 1963.
- Tekin, Talat, *Hunların Dili*, Doruk Yayınları, Ankara 1993.
- Tekin, Talat ve d., *Türkmence - Türkçe Sözlük*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara 1995.
- Togan, Zeki Velidi, "Azerbaycan", İA, c. 2.
- Tural, Sadık, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, Yüce Erek Yayınevi, 5. b., Ankara 2006.
- Tursun Bey, *Tarih-i Ebülfeht*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.
- Türkay, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1975.
- "Yakutlar", *Büyük Larousse*, c. 20.
- Yudahin, K. K., *Kırgız Sözlüğü*, çev. Abdullah Taymas, TDK, Ankara 1945.

